

Ващук Дмитро
(Київ)

ДО ІСТОРІЇ РОДИННОЇ СУПЕРЕЧКИ КНЯЗІВ САНГУШКІВ на початку другої третини XVI ст.*

Постійні чвари та судові тяганини між представниками однієї родини у ранньомодерний період історії України були звичайним явищем. У суді розглядались різноманітні справи, які були пов'язані практично з усіма галузями тогочасного права. Головним завданням цієї статті буде публікація документу від 5 серпня 1533 р. – судового вироку королеви Бони у справі між двома князями Сангушками: володимирським старостою Федором Андрійовичем та Василем Михайловичем. Оригінал зберігається у колекції пергаментових документів Архіву головного актів давніх (м. Варшава). Розміри пергаменту становлять 51,5 см×63 см. Документ засвідчено і скріплено особистими підписом та печаткою королеви Бони. Про його попередню публікацію нам невідомо.

Обидва князі були підданими королеви, тому саме вона і відіграла ключову роль у розв'язанні справи, призначивши для цього відповідних суддів. У їх присутності князь Федір повідомив про свої обвинувачення проти князя Василя, які стосувались декількох моментів:

1) згідно представленого судового листа полюбовних суддів: королівського маршалка князя Андрія Михайловича Коширського і дворянина господарського Федора Гулевича та королівського вироку Василь Михайлович мав сплатити штраф у розмірі 800 кіп грошів “яко за кгвалты, грабежи, головщины, бои, и бчол подрана, и збеги отчизны, и за иншиє многиє шкоды”, однак цього не зробив;

2) прохання підтвердити вчинений раніше обмін маєтками: Василь поступився монастирем Св. Миколая Мільци та селами Солов'їво і Комарово, а Федір селом Мостище та монастирським селом Лагодовль;

3) здійснити запланований розподіл кордонів між маєтками Доротеш (Дороготеш ?) та Лагодовль та стягнути з князя Василя штраф за заподіяні збитки.

Василь Михайлович у відповідь повідомив, що, по-перше, Федір Андрійович отримав королівський вирок заочно, а натомість він має королівські листи згідно яких хоче вирішити цю справу перед господарем. По-друге, стосовно поділу маєтків, то, зі слів Василя, Федір мав поступитись половиною острова на р. Віжва біля с. Буцена, на якому знаходяться чотири його села із бортними входами. На це Федір відповів, що той острів повністю належить йому ще від діда та батька. По-третє, князь Василь вказував на те, що багато його отчинних непохожих людей повтікали до князя Федора, а той не хоче йому їх повідавати.

Судді справу вирішили так. Спершу встановлено заруку у розмірі 1000 кіп грошів на корить королеви, 500 кіп грошів суддям і ще 500 кіп грошів один одному. Сторона, яка

* Дослідження підготовлене у рамках наукового проекту «Джерела до історії еліти Великого князівства Литовського та Речі Посполитої XVI ст. у польських архівосховищах» (Спільно з Андрієм Блануцою), підтриманого Інститутом інтердисциплінарних досліджень «Artes Liberales» Варшавського університету.

порушувала встановлений вирок, сплачувала всю суму. Князь Василь був звільнений від оплати 800 кіп грошів. Судді підтвердили правочинність поділу вище вказаних маєтків. Князю Федору було підтверджено право на повне володіння островом. Стосовно чотирьох сіл на острові, то для вирішення цього питання направлявся господарський дворянин, перед яким Василь Михайлович мав навести докази на право ними володіти. У разі підтвердження слів Василя, Федору заборонялося втручатися до цих сіл та місцевого населення. З приводу отчинних непохожих людей визначалось так: особи, котрі просиділи на новому місці 10 років і більше, мали залишитись у володіння князя Федора, а ті хто менше 10 років – повертались князю Василю.

Останній момент є досить цікавим з правової точки зору. Перший Литовський Статут, який вже діяв на момент видачі вироку, зовсім не регулював терміни повернення збіглих непохожих селян попередньому власнику. Не було правових підстав для таких дій і у попередні часи. Скажімо, так зване “право виходу” селян обмежив ще загальноземський привілей великого князя литовського Казимира Ягеллончика 1447 р.¹, що стало, на думку М. Кразаускайте, “вихідним пунктом покріпачення всього селянського стану”². На території Київщини з другої половини XV ст. шляхті також заборонялось приймати у свої маєтках “отчинних людей непоходячих”³. Тобто причини появи саме 10-літнього терміну достеменно не відомі. На думку А. Гурбика, до початку XVI “непохожими” селянами, “отчичами”, “извечными” вважались ті, “які висідили на шляхетських землях декілька десятків років... Проте з другої третини XVI ст. шляхта настійливо добивалася, щоб 10 років вважались достатнім терміном для визначення селян “непоходячими”⁴. Таким чином, знайдений нами документ повністю підтверджує висновок історика.

При підготовці публікації документа ми використали дипломатично-критичний метод, розроблений В. Німчуком⁵. Крім цього, вертикальною рисою | позначається кінець стрічки, а кінець аркуша двома – ||. Позначення пасрика уніфіковане через літеру й. Знаки пунктуації розставлено відповідно до правил сучасного правопису. Заголовок до документа передано курсивом українською мовою.

ПУБЛІКАЦІЯ ДОКУМЕНТУ

Оригінал: Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. – Tz. Metryka Litewska. – Dz. X. (Zbiór Dokumentów Pergaminowych). – sygn. 4796.

1533, серпня 5. Вільно. Підтвердження королеви Бони рішення третейських суддів стосовно суперечки між старостою володимирським Федором Андрійовичем Сангушом і князем Василем Михайловичем Сангушом Ковельським.

¹ Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные археографическою комиссиею. – Т. I. – Спб., 1846. – С. 76.

² *Krasauskaite M.* Die Litauische Adelsprivilegien bis zum Ende des XV. Jahrhunderts.–Leipzig, 1927.– P. 44.

³ *Вацук Д.* “Абыхмо держали их подле права их земли” (Населення Київщини та Волині і великокнязівська влада в XV – XVI ст.). – К., 2009. – С. 58–59.

⁴ *Гурбик А.* Правові уявлення та народна правосвідомість // Українське суспільство на зламі середньовіччя і нового часу: нариси з історії ментальності та національної свідомості. – К., 2001. – С. 64.

⁵ *Німчук В.* Правила видання пам’яток писаних українською мовою та церковнослов’янською української редакції. – К., 1995. – С. 15-18 (проект).

**Бона, Божю м(и)л(о)стью королеваа полскаа, великаа кн(е)г(и)ни литовскаа, |
рускаа, прускаа, жомонискаа, мазовецъскаа и иныхъ |**

Узнаймуем тым-то н(а)шим листом, хто на него посмотриа albo чтучи его вслышит, нинешним и напотом будѣчим, комѣ будет потреб того вѣдати.

Иж которое заиштье мели промежку себе з обудву сторон староста володимерский, княз Федор Андрѣевич Сонкгушковича з братом своим князем Василием Михайловичом | Сонкгушковича Ковелским ѿ многие кривды и втиски земланыи и теж рѣхомыи именеи своих волынских, на што ж они промежку себе з обудву сторон листы корола его м(и)л(ости) и многие записы свои власныи, и тутеж выроки корола его м(и)л(ости), пана а малжонка н(а)шого, и иншии многие листовыи вызнана и твердости мели, за которыми листы и записы своими и ѿными иными листы ѿ тыи кривды свои ѿт немалого часу ѿ право са были вдали, и тым къ незгоде братской, котораа бы промежку них быти немела, и ку шкодам, трудностам и накладом великим з obu сторон пришли.

Ино мы в тых рѣчах маючи | к ним лютость с причины тое, иж як кн(я)за Федора, старосту володимерского, так теж и кн(я)за Василя Ковелского, ѿт немалого часу въ особливую есмо опеку и оборонѣ нашу и заслуг н(а)ших особливых взяли, гдеж абы они, будѣчи слугами н(а)шими, за таковыми незгодами своими болши того правом са ѿбыходачи | ку болшим трудностам, шкодам и накладом непрышли. Кдыж то не ѿдно им, алей всеи Речи Посполитой ку пожиточномѣ не естъ, иж бы промежку подданных н(а)ших таковыи незгоды и заиштьа шкодливыи быти мели, з ласки н(а)шое гос(пода)рьское к тому есмо вмысль наш приклали, абыхмо их ѿ тыи | заиштьа ихъ, кривды вси, которые они промежку себе на ѿбе стороны один ѿт другого себе поделаныи быти менаа, яко братю ку згоди привели и то промежку них еднаным, а згодливым ѿбычаем так, якобы ѿбеи стороне зносно было, поровновали и далеи того правом са им ѿ то ѿбыходити | и ку шкодам и накладом болшим приходити недопустили. Загамовали есмо вси тыи незгоды и поступована права их, яко ж и сами они, тоест кн(я)зь Федор Андреевич, староста володимерский, и княз Василей Михайлович Ковелский, тое ласки н(а)шое вдачни будѣчи и перед нас, гос(пода)р(ы)ню, ѿбличне | пришедши и всего права своего и листов своих, которые один противко дрѣгомѣ ку помочи справедливости своеи мели, ѿступивши под тое са еднане, нам доброволне и без всакого припужена поддали, што быхмо мы промежку них знашли, и на чом быхмо их згодили, хотачи то зъ ѿбудвѣ сторон держати | и на том перестати на вечныи часы.

Ино мы за таковыми их добровольным подданем, хотачи в том еднани поступок вчинити, так з рѣки кн(я)за Федоровы, як теж и кн(я)за Василеы Ковелского, брата его, высадили есмо на то зрамени н(а)шого едначми пана Войницкого, ѿхмистра н(а)шого, старосту саноцкого, ломзенского, | ланскорунского и вирского, пана Миколаа Волского, а воеводѣ витебского, маршалка корола его м(и)л(ости), державцѣ мерецкого и волковскийского, пана Матѣа Войтеховича, а воеводѣ подлашского, маршалка корола его м(и)л(ости), старосту дорогицкого, пана Ивана Богдановича Сопежѣ, а старосту н(а)шого пинского, кобрынского, | клецкого, городецкого и рогачовского, пана Ивана Михайловича, где ж кн(я)зь Федор Андрѣевич Сонкгушковича, староста володимерский, а княз Василей Михайлович Ковелский, перед тыми едначми са постановивши, рѣчи свои и кривды, которые себе один ѿт дрѣгого менили быти починеныи, под тым способом | и ѿбычаем повѣдили.

Напервей повѣдил княз Федор, иж емѣ съ суда с права суди их послубеныи, маршалок корола его м(и)л(ости) княз Андрей Михайлович Коширский, а дворянин

гос(пода)рьский Федор Гулевич, за некоторыи кривды рѣхомыи, яко за квалты, грабежи, головины, бои, и бчол подрана, и збегу | ѿтчизныи, и за иншии многие шкоды, водлуг того, як лист их судовый поширей ѡписует, присудили на кн(я)зи Васили Михайловичи Ковелском ѡсмь сот коп грошей. Повѣдил княз Федор, иж ему того кн(я)зь Василей, водлуг ѡного суда не платит и за то досыт не чинит, н(а) штож и лист судовый ѡных судей | и вырок корола его м(и)л(ости) перед паны едначми кн(я)зь Федор покладал, хотачи, абы емѣ княз Василей тую сумѣ платен был. Где ж княз Василей к той са суме пѣназей незнал и суда ѡного ѡных судей неприймвал, причины и листы некоторыи гос(пода)рьскии на то даючи, а тым то ѡтпираючи. |

За тым повѣдил княз Федор, иж што он съ кн(я)земъ Василем вчинили промежку себе мену еднане и ѡгодѣ братским ѡбычаем, по своей доброй воли, ѡ некоторыи заиштѣа, первышии которыхъ промежку них были, княз Василей поступилса и дал кн(я)зю Федорѣ на вечныи часы манастыр свой ѡтчизный | С(ве)того Николы Милци, а село Соловеево, а село Комарово со всим с тым, як са тот манастыр и с тыми селы въ себе мает. А княз Федор напротивуку того всего имена своего на йма Мостиць со всим с тым, што к немѣ прислухало, а к тому теж села манастырского на йма Лагодовла кн(я)зю | Василю са поступил, такеж на вечныи часы. Яко ж в том промежку себе и листы са своими на ѡбе стороны ѡписали и зарѣками ѡтвердили, иж то они сами и потомкове их держати мели на вечныи часы. Которыи ж листы свои записныи и вырок корола его м(и)л(ости), который был вжо на то | напротивуку кн(я)за Василя вышол, княз Федор перед паны едначми покладал хотачи, абы таа мена их пред са промежку них в целости была захована и ничим нерѣшена.

Заса повѣдил княз Федор, иж што са дотычет имена его Доротеша, а кн(я)за Василева имена Лагодовла, | иж они съ кн(я)земъ Василем рѣчь свою на том были постановили и так са листы своими ѡписали, иж мѣли прикатели их, которыхъ вжо они себе на то были выбрали, ѡныи имена Доротеш, а Лагодовль, ѡбехати по тым мѣстѣцом и врочищом, как са тьи имена ѡ своих границах мают и земли им | н(а)полы поделити. Повидил⁶ княз Федор, иж са теж томѣ промежку них конец и розделене ѡных земель никоторое еще не стало, а к томѣ и иншии многие кривды себе ѡт кн(я)за Василя княз Федор быти менил, ѡ которыи еще с ним правом мети хочет и листы вжо позовными гос(пода)рьскими | кн(я)за Василя ѡ то позвал, нижли томѣ право еще са емѣ наконец с ним несточило.

Княз Василей Михайлович Сонкгушковича Ковелский напротивуку жалобам и рѣчам вышемеоным кн(я)за Федоровым таковой ѡтпорѣ чинил и кривды свои, которыи са теж ему ѡт кн(я)за Федора стали | под тым способом ѡповѣдил. Напервей, што са дотычет того иж княз Федор покладал перед паны едначми листъ вырокѣ корола его м(и)л(ости), который вырок княз Федор ѡ гос(пода)ра его м(и)л(ости) напротивуку емѣ ѡтрымал, повѣдил княз Василей, яко бы княз Федор в его м(и)л(ости) гос(пода)ра тот вырок | ѡтрымал себе заочне, и менил княз Василей иж он мает в себе листы корола его м(и)л(ости) и иншии многие выводы, которыи листы ку слушномѣ выводѣ напротивуку кн(я)за Федора са брал и ѡтпор томѣ вчинити хотел, и к праву са в той речи до корола его м(и)л(ости) ѡтзывал. За тым повѣдилъ | княз Василей, иж который ѡстров промежку реки Вижевы и Буцена села есть, емѣ с кн(я)земъ Федором посполитый имел промежку них напы подѣлен быти, иж княз Федор того

⁶ Так в ркп, слід читати повѣдил.

острова сам вживаёт, а с ним его наполю недѣлит. Над то повѣдил теж княз Василей, иж он в том жо острове | сполном маёт чотырёх сел своих входы бортныи стародавныи, с которых емѣдан идет, то пак княз Федор оными людьми его тых входов их мети там недопускает, и того им боронит. Где ж княз Федор напротивку того мовил, иж штоса дотычет того острова, повѣдил, иж оный остров ест | вес его самого, а княз Василей с ним некоторое в нем сполности немает, и люди его оных чотырёх сель, яко он менил, некоторых там входов своих, ани бортей въ оном острове немают, одно он сам зъ деда и з отца своего тот остров на себе держит, яко ж его и тепер ест в держани | от колка десат лѣтъ, а княз Василей и люди его до него не мают ничего. Заса повѣдил княз Василей, яко бы многие люди его отчичи непохожи повтекали от него проч до именей кн(я)за Федоровых, а он их выдати емѣне хочет.

Которым жо тым жалобам их вышеменным оными | панове едначи з рамени н(а)шого на то выкажоныи, зрозумевшы о тые кривды и зашьстья их, которое са промежку них стало, таковую промежку них вгодѣ и поровнане вчинили. Нижели напервей так княз Федор, как теж и княз Василей, будучи обличне перед ними | доброволне са поддали и зарѣкою на то з обудву сторон под тисачю коп грошей на нас, гос(пода)р(и)ню, а под платмасот коп грошей имѣ едначом, а под платмасот коп грошей стороне держачой подвезали, иж штобы тыи панове едначи промежку них знашли и искажали, то они | принати и держати, и на том зостати мели з обудву сторон на вечныи часы. А пакли бы котораа сторона с них на то призволити немели, тогды онаа сторона тую зарѣку тисачю коп грошей мела нам гос(пода)р(и)ни заплатити, а паном едначом платсот | коп грошей, а стороне держачой платсот коп грошей.

Где ж кдыс вжо они под то все поддали, панове их м(и)л(ость) едначи промежку них таковой посродок поровнане и вырок вчинили. Што кн(я)зь Федор Андрѣевич, староста володимѣрский повѣдил, иж бы на кн(я)зи Василя | Михайловичи Ковеском мел съ суда с права присужоных себе презысков осемь сотъ копъ грошей, с тых оsemi сот коп грошей они кн(я)за Василя Михайловича Ковелского выпустили и от того его волного вчинили на вечныи часы, так иж княз Федор и потомкове его поискивати | вжо того на нем и на потомках его не мает. За тым, што котораа са мена стала промежку кн(я)за Федора и кн(я)за Василя, которую меною княз Василей поступила и дал кн(я)зю Федорѣ монастыр свой С(ве)того Николы Милци, а село Соловеево, а село Комарово со всим | тым, што к томѣ монастырѣ и селом здавна прислухало, а княз Федор напротивку того всего имена на йма Мостищ со всим тым, што к немѣ прислухало, а к томѣ теж села монастырского на йма Лагодовла так жо со всим кн(я)зю Василю поступил тую менѣ княз | Федор, а княз Василей и потомкове их мают промежку себе держати, такеж на вечныи часы кн(я)зь Федор держати мает монастыр С(ве)того Николы Милци, а село Соловеево, а село Комарово со всим тым, што к томѣ монастырѣ и селом прислухает, а княз Василей имене его Мостищ со всим | тым, што к немѣ прислухает, а томѣ село Лагодовле такеж со всим, што к немѣ прислухает, держати мает. Далей заса, што кн(я)зь Федор и княз Василей мѣли промежку себе поделити наполю земли преречоных сел своих Дороготеша, а Лагодовла, тыи земли тых сел своих они и тепер | между собою поделити мают наполю. А штос которомѣ с них оных земель з дѣлѣ достантне, то вже кождый с них и потомкове их держати мают на вечныи часы. При том заса который остров промежку реки Вижвы и Буцена села княз Василей менил, быти себе с полным с князем | Федором. А княз Федор повѣдил, яко бы княз Василей до того острова и люди его ничего не мели, тот остров

весь по старым границам приказали кн(я)зѣ Федорѣ и его потомком держати на вечныи часы, а княз Василей и потомкове его в то са вжо ничим ѡступати немаєт. А што са дотычет того, што | княз Василей повѣдил, яко бы люди тых чотырех сел его мѣли в том остров преречоный входы свои бортью и с того емѣ с тых сел дан приходит, а княз Федор мовил, иж княз Василей до того острова ничего не маєт и люди его оных чотырех сел входов там никоторых немаєт, мы дла того выслати там маем з рамени н(а)шого | дворянина н(а)шого, и перед тым дворянином княз Василей оказати той довод томѣ слушный вчинити маєт, иж его люди оных чотырех сел там борти свои стародавныи мают. И если так на то довод слушный вчинит, тогды люди тых чотырех сел кн(я)за Василевых и тепер там в том островѣ борти свои держати и новыи | борти себе в нем причинати подлуг стародавного обычаа, и их потомкове мают на вечныи часы, а княз Федор того им боронити немаєт, нижели ѡкром того бортного входѣ, естли са на то довод слушный стат княз Василей в том островѣ иногю ничего мѣти немаєт.

Над то сказали панове едначи, иж которыи бы | люди ѡтчизныи кн(я)за Василя Ковелского до имений кн(я)за Федоровых ѡт кн(я)за Федора до имений кн(я)за Василевых повтекали, а заседили будѣт десат лѣт, тых вже они людей себе з обудву сторон выдавати немаєт, нижели которыи бы еще десати лѣт незаседали, тых они мают себе людей выдавати | на обе стороны с права. Заса што теж которыи будѣт люди або земли, як княз Федор, так теж княз Василей до сего еднаня их теперешнего промежку себе поделили, тот вже дел они межи собою зо обудву сторон держати мают и потомкове их на вечныи часы ѡстаточне. Што са дотычет | кривдѣ акых-колвекѣ ѡ рѣчи рѣхомыи, ѡ которыи бы еще так промежку кн(я)за Федоровых, як теж и кн(я)за Василевых людей, конец са нестал, и томѣ суди досыт вчинене зѣ обу сторон невчинено, в том са княз Василей, а княз Федор перед оным жо дворянином н(а)шим, которого там вышлем расправити, | и в том межи собою вгодѣ або што с права придет, один дрѣгомѣ за то досыт вчинене и людям своим казати вчинити мают, ажбы вжо надалей дла таковых рѣчей ровных никотораа са промежкѣ них незгода и неприазнь не множила. Где ж княз Федор, и княз Василей ку всемѣ томѣ, што панове | едначи промежку них знашли и сказали приступили и тот вырок их принали хотачи все то, як они промежку них знашли и сказали, и поровновали, держати на вечныи часы под закладом вышешеноным тисачма копами грошей на нас, гос(пода)р(и)ню, а под патмасот копами грошей паном едначом, а под патмасот | копами грошей стороне, котораа бы то держати и на том ѡстати хотела.

И жедали нас кн(я)зь Федор Аньдрѣевич, староста володимерский, княз Василей Михайлович Ковелский, абыхмо им дла вечное памати и лепшего сведома тое речи, на то лист наш дали. Ино мы, на жедане их то вчинили, сесь | наш листь им на то дали с печатью н(а)шою привѣсистою.

П(и)сан ѣ Вилни под леты Божего нарожена тисача патсот тридцат третего, м(е)с(я)ца августа патыѣ ден, индикта шестый. |

Vona Regina⁷

⁸Тот листь дал королевой еѣ м(и)л(о)сти княз Ковелский, | з оногю фримарку поспол з ыншими листы⁹ ||

⁷ Поряд особистий підпис королеви Бони.

⁸ Напис зроблено на згині пергамену, праворуч від вислої печатки.

⁹ Ім'я писаря відсутнє.

